

طاهر وطار
عاشقانه زندان

اصغر حمیدری منفرد

سرشناسه: حیدری منفرد / اصغر، ۱۳۳۱-

عنوان و نام پدیدآور: ظهیرالدوله: خاموشخانه زندگان / اصغر حیدری منفرد.

مشخصات نشر: تهران: سرایی، ۱۳۹۹.

مشخصات ظاهری: ۵۶۷ ص: ۲۱×۱۴ س.م.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۹۲۲-۱۸-۶ / وضعیت فهرست نویسی: فیپا

عنوان دیگر: خاموشخانه زندگان.

موضوع: ظهیرالدوله، علی بن محمد ناصر، ۱۲۸۱-۱۳۴۲ ق. / گورستان ظهیرالدوله (تهران) -

Zahirodoleh Cemetery (Tehran) / گورها و گورستان‌ها - ایران - تهران - Iran - emeteries -

Tehran - مشاهیر - ایران - سرگذشتنامه celebrities - Iran - Biography

رده‌بندی کنگره: DSR۲۰۷۹

رده‌بندی دیویی: ۹۵۵/۱۲۲

شماره کتابشناسی ملی: ۶۱۸۵۹۷۷

ظهیرالدوله

نام‌شنخانه زندگان

پدید آورنده	:	اصغر حیدری منفرد
چاپ اول	:	۳۹۹
شمارگان	:	۵۵۰
قیمت	:	۵۵۰/۵۵۰ تومان
طراح جلد	:	رضا دولت‌زاد
صفحه‌آرایی و امور فنی:	:	حسام‌الدین مرودش
چاپخانه	:	کوثر
صحافی	:	همّت

انتشارات سرایی

تلفن: ۲۲۵۶۳۴۵۸ (۹۸۲۱) + - همراه: ۳۷۱۲۰۱۸ (۹۸۹۹۰) +

ایمیل: SaraeiPublication@gmail.com

کلیه حقوق چاپ و نشر، محفوظ و مخصوص ناشر است و هرگونه کپی‌برداری بدون اجازه‌ی ناشر پیگرد قانونی دارد.

فهرست مطالب

۱۱	پاسمندی
۱۳	دباجه
۱۹	دیدار با زندگان
۲۷	بخش نخست: حوال ظهیرالدوله
۳۲	انجمن اخوت
۳۵	دستور ظاهری انجمن اخوت
۴۳	انتباه نامه
۵۳	گفتار امین الملک مرزبان
۶۳	نمایش فانتوم
۶۶	مناصب دولتی ظهیرالدوله
۷۰	آثار ظهیرالدوله
۷۰	الف: آثار تاریخی
۷۰	سفر نامه ظهیرالدوله
۷۰	تاریخ صحیح بی دروغ
۷۰	دفتر مکتوبات ظهیرالدوله
۷۱	سفرنامه و یادداشت های حکومت همدان
۷۱	خاطرات و سفر نامه ظهیرالدوله
۷۲	ظهیرالدوله در حکومت مازندران
۷۲	ب: آثار ادبی و عرفانی
۷۲	مجمع الاطوار
۷۲	چنته صفا
۷۲	فرقان الفقرا

۷۳	روح الأرواح
۷۳	رعنا وزیا
۷۳	سبحه صفا
۷۳	مجموعه اشعار میرزا علی خان ظهیرالدوله
۷۴	وفات ظهیرالدوله
۷۵	بزم خاموش
۸۱	بخش دوم: آرامگاه ظهیرالدوله
۹۳	دفن شدگان در آرامگاه ظهیرالدوله
۱۳۱	بخش سوم: زیست واره دفن شدگان آرامگاه و قسمت شمالی
۱۳۳	آ ولی، فرج الله [سپید]
۱۳۶	آه، معبد [وزیر]
۱۳۸	افخم، اهییم عبدالرضا [سرلشکر]
۱۴۱	افخم، ابراهیم، عبدالحسین [سرتیپ]
۱۴۳	اقبال، علی [اقبال السططنه، نماینده مجلس]
۱۴۶	امانپور، سید فضل الله [سرلشکر]
۱۵۰	امین، سید مرتضی [نماینده، شهردار]
۱۵۱	انصاری، محمود [سرلشکر]
۱۵۴	اوبهی، محمد مهدی [ظهیرالملک، پزشک]
۱۵۷	ایرج میرزا، جلال الملک [شاعر]
۱۶۴	باتمانقلیچ، مهدی [بازرگان]
۱۶۶	برومند، نورعلی خان [موسیقی دان]
۱۷۰	بقانی، حسن [سرلشکر]
۱۷۲	بهار، میرزا محمد تقی [ملک الشعرا - استاد دانشگاه، شاعر]
۱۸۵	بهرامی، ابوالقاسم [پزشک]
۱۸۸	بهرامی، مهدی [دکتر - باستان شناس]
۱۹۳	پاکروان، فتح الله [مشیر حضور، استاندار، سفیر]
۱۹۶	پایدار، احمد [سرتیپ]
۱۹۸	پورهمایون، علی اصغر [استاد دانشگاه]
۲۰۰	تدین، فضائل [ارتشبد]

- ۲۰۴ تقی‌زاده، سیدحسن [سیاست‌مدار، ادیب و پژوهشگر]
- ۲۱۹ تهرانی، حسین [استاد، نوازنده تنبک]
- ۲۲۷ جعفریان، محمود [قائم‌مقام دبیر کل حزب رستاخیز]
- ۲۳۱ جهاننخت، توفیق [ورزشکار، قهرمان کشتی جهان]
- ۲۳۳ حکیمی، موسی [نظم‌السلطنه]
- ۲۳۶ خالقی، روح‌الله [موسیقی‌دان]
- ۲۴۴ خزعل، رید [نخدا]
- ۲۴۶ خدایی، اسکابنی، امیر ارسلان [سیاستمدار]
- ۲۴۸ خواجه‌نودی (هیدایتر)، فروغ
- ۲۵۰ دانش‌بزرگ‌نیا، محمدساعر
- ۲۵۲ درویش، غلامحسین [موسیقی‌دان]
- ۲۶۴ دولت‌شاهی، محمدعلی [وزیر]
- ۲۶۶ دیتیش، گریتا [مادر خانم تران شیرازی]
- ۲۶۸ دیوسالار، علی [سالار فاتح]
- ۲۷۳ رشید یاسمی، غلامرضا [استاد دانشگاه، شاعر]
- ۲۸۰ رفیعی، داریوش [خواننده]
- ۲۸۲ روحی‌کرمانی، عطاءالله [سناتور]
- ۲۸۳ رهی معیری، محمدحسن [شاعر، تصنیف‌ساز]
- ۲۹۱ ریاضی، علی [سرلشکر]
- ۲۹۲ زاهدی، علی [مؤسس و پایه‌گذار صنعت و معدن]
- ۲۹۳ زرین‌کفش، علی‌اصغر [وزیر]
- ۳۰۰ سپهسالاری، حبیب‌الله (مشیرهمایون شهردار) [موسیقی‌دان]
- ۳۰۵ سرلک، تقی [وزیر]
- ۳۰۷ سماعی، حبیب‌الله [موسیقی‌دان، نوازنده]
- ۳۱۴ سمیعی، عطاءالله [پزشک]
- ۳۱۶ سیاح، کاظم‌خان [کلنل]
- ۳۱۹ شاهین‌نوری، غلامرضا [سرلشکر]
- ۳۲۱ شهاب، سیف‌الله [سر‌تیپ]
- ۳۲۳ صادق، صادق [مستشارالدوله]

- ۳۲۷ صادق، محمد میرزا [معزالدوله]
 ۳۲۹ صبا، ابوالحسن [نوازنده و آهنگ ساز]
 ۳۳۷ صبا، حسین [موسیقی دان]
 ۳۴۰ صفایی، رضاعلی [رضاعلیشاه]
 ۳۴۳ صفایی، محمود علی [از مشایخ ظهیرالدوله]
 ۳۴۵ طاهرزاده، سید حسین [خواننده]
 ۳۴۷ عامری، سلطان محمد [نویسنده]
 ۳۴۹ عمید، ابوالقاسم خان [انتظام الملک]
 ۳۵۱ عمید، میرزا سید ابراهیم خان [عمید السلطنه]
 ۳۵۳ فتح، سید مهدی [متین السلطنه، معتصم السلطنه]
 ۳۶۰ فرخنده، فروغ [شاعر]
 ۳۶۶ غلامی، سید باقر [مترجم، نویسنده]
 ۳۶۸ کریمشاه، میرسلف الدین [معلم تئاتر]
 ۳۷۰ کسرائی، عبدالرحیم [مایشنامه نویس]
 ۳۷۳ لقمان ادهم، علی [حشمت السلطنه - پزشک]
 ۳۷۵ لقمان ادهم، عباس [عبد الملک - پزشک]
 ۳۷۷ لقمان ادهم، محمد حسین [لقمان الدوله - پزشک]
 ۳۷۹ محجوبی، رضا [استاد، نوازنده]
 ۳۸۲ محجوبی، مرتضی [استاد، نوازنده]
 ۳۹۰ محوی، ایرج [سپهبد، فرزند عباس میرزا]
 ۳۹۲ مرزبان، اسمعیل [پزشک - دکتر امین الملک - از مشایخ ظهیرالدوله]
 ۳۹۵ مستشار، حسنعلی [مستشار الملک، نماینده]
 ۳۹۷ مسرور اصفهانی، حسین [استاد، شاعر]
 ۴۰۳ مسعود، محمد [روزنامه نگار - مرد امروز]
 ۴۱۱ مصطفی، اسدالله [رئیس اداره فرهنگ]
 ۴۱۲ معاضد، مسعود [معاضدالدوله]
 ۴۱۴ ملکی، ابوالحسن [پزشک]
 ۴۱۶ منصوری، ابراهیم [استاد، موسیقی دان]
 ۴۱۸ مولوی گیلانی، محمد هادی [وفا علیشاه - از مشایخ ظهیرالدوله]

۴۲۰	مهتدی صبحی، فضل الله [قصه گو]
۴۲۲	مهران، منوچهر [ورزشکار]
۴۲۴	میر ایروانی، یوسف [پزشک]
۴۲۷	میرفندرسکی، عبدالرحیم [نصیرالملک]
۴۲۹	نخجوان، احمد [سرلشکر]
۴۳۱	نشاط، شمس الضحی [دختر صفی علیشاه]
۴۳۳	نشاط، علی [سرلشکر]
۴۳۵	نوربخش، باننی، بدیع الزمان محمد [شاعر]
۴۳۸	نیساری، ابوالحسن [امیر حشمت]
۴۴۰	نیکخواه، پرویز [معاون رادیو تلویزیون ملی ایران]
۴۴۶	وثوق، احمد [سپربد]
۴۴۸	وزیری، قمرالملوک [خواننده]
۴۵۱	وشمگیر، چنگیز [سپهبد]
۴۵۳	هنگ آفرین، حسین [سرور علی - موسیقیار]
۴۵۵	یاحقی، حسین [استاد نوازنده]
۴۵۷	یزدان پناه، مرتضی [سپهبد]
۴۵۹	بخش چهارم: کروکی ها، عرصه بندی محیط: فن شدگان
۴۷۱	بخش پنجم: عکس ها
۴۸۹	اختصارات و نشانه ها
۴۹۱	بن مایه ها
۴۹۳	منبع شناسی آرامگاه ظهیرالدوله
۴۹۶	منبع شناسی اسناد علی خان ظهیرالدوله
۵۱۴	نمایه نام نامه و جای نامه
۵۴۹	نمایه عناوین، مفاهیم و موضوعات

دیباچه

حدیث نیک و بد ما نوشته خواهد شد زمانه را سند و دفتری و دیوانی است
(پروین اعتصامی)

پس از نگارش کتاب‌های «جشن هستی» و «حافظ و قرآن»، به توصیه یکی از دوستانم منبر برای نگارش حون اصالتاً شمیرانی هستم کتابی درباره تاریخ و جغرافیای تجریش و گویش شمیرانی بنویسم آستین بالا زدم ولی بدلیل موقعیت خاص دو مکان؛ یکی مجموعه داخل بعد آباد و دیگری، آرامگاه ظهیرالدوله، در مورد این دو مکان نیز نکته‌هایی را یادداشت کردم. بعد از نگارش متوجه شدم بخش ظهیرالدوله خود می‌تواند کتاب مستقلی شود زیرا به ندرت به باره ظهیرالدوله در گذشته نوشته شده فقط مربوط به شخصیت علی خان ظهیرالدوله و مسائل پیرامون ایشان است و اندکی هم در باب تاریخ گورستان ظهیرالدوله و تلافی دقیق از اسامی دفن شدگان، مکان دفن، سنگ نوشته و زیست‌واره برخی از آن‌ها نیست.

کتابی که پیش رو دارید در موضوع آرامگاه ظهیرالدوله است اما در واقع بخشی از یک پژوهش شمیران شناسی است. گرچه درباره شمیران، دیگران هم آثار ارزشمندی را نوشته‌اند اما صاحب این قلم که خود زاده شمیران است و اجدادش در این منطقه زیسته‌اند و بیش از شش دهه را در این منطقه سکونت داشته و از هنگامی که شمیران چون روستایی زیبا و بیلاقی با کوچه باغ‌های مصفا و آب گوارا و هوای بی نظیر کوهستانی و... چون شهری در نزدیکی تهران بود و به اینجا آمدن حکم سفر را داشت تا زمانی که با شتابی حیرت‌انگیز ساختمان‌ها و برج‌ها به جای درختان

بلند چنار و صنوبر و... نشسته اند و باغ‌ها، برج مسکونی شدند و شهری پرهیا هو که بلبلان و پرنده‌هایش کوچ کردند و دیگر چهچهه و آواز دل‌انگیزشان در فضای شمیران طنین انداز نیست را به چشم دیده است، نمی‌توانم این دوران را با خود به گور بَرَم و بر آن شدم سیمایی از شمیرانی که ما دیدیم و شناختیم و حفظش را بردیم برای نسل‌های بعد به یادگار بگذارم که بدانند از کجا به کجا شدیم. طبعاً هریک از مادر این دهه‌ها، خاطراتی و خطرانی داریم که منحصر به خویش است و منافات با آثار به جای مانده و ارزشمند دیگران ندارد. پیشینه تحصیلی و تخصص و حرفه نگارنده که در رشته عکاسی هم بوده نیز ایجاب می‌کرد که به عنوان یک وظیفه علمی و شغلی هم که باشد از چشم دوربین و عکاس به ثبت برگی از تاریخ سکونتگاه خویش همت کنم. در نتیجه ابتدا با چندین بار مراجعه و عکاسی از تمامی سنگ قبرها و خواندن متن سنگ‌ها این کار انجام شد. یکی از دلایل چندین بار مراجعه آن بود که سنگ‌ها جهت عکاسی احراج به شستشو و گِل‌زدایی از لابه‌لای خطوط حکاکی شده داشت، دوم اینکه ساعات زیادی در آرامگاه محدود به سه ساعت در هفته بود و سوم اینکه با توجه به عدم دفن از سال ۱۳۵۸ ش. به بعد قدمت سنگ‌ها از ۴۱ سال تا ۹۶ سال قبل می‌باشد، همچنین گردنش بر خاطر عده‌ای از آشنایان مدفونان و یا عدم حضورشان در مملکت، از دیگر عوامل رها شدن این گنجینه‌ای بود. البته دشواری‌های کار فقط به همین جا محدود نمی‌شد؛ همین کار به ظاهر سهل و ساده که شناسنامه نگاری مزار آرمیدگان این گورستان است سخت‌تر از آن بود که تصور می‌شود. گردآوری داده‌های کافی و معتبر برای این اثر، نیازمند آن شد که مکرر به این مکان بود. بسیاری از سنگ نوشته‌ها خوانا نبودند و باید با صرف وقت زیادی خوانده می‌شدند. برای این کار باید سنگ‌ها نظافت می‌شد و به کمک تمیزی و صرف وقت و همفکری به شناسایی کلمات خطوط می‌پرداختم چنانکه گویی یک

اثر باستانی را باید شناسایی کنم در حالی که این گورستان، متأخر است و عمر زیادی ندارد. بدلیل شکستگی بعضی از سنگ‌ها از دوست هنرمند خوشنویس خود، آقای مهندس علی ظاهری نیز برای بازخوانی خطوط سنگ‌ها بهره بردم و نهایتاً جهت چند عکسی که قرار شد در کتاب چاپ گردد و احتیاج به عکس‌های با کیفیت بالا به آن دوستان هنرمند نازنینم آقایان حبیب میری و پویا میری کمک گرفتیم. از طرفی چون محل قبرها ردیف مرتبی ندارند بناچار از آقای مهندس پوریا عامری نیز خواسته شد تا آرامگاه را عرصه‌بندی کنند که ساده‌تر بتوان با مراجعه به جدول مدفونان شده هر عرصه هر شخص را دید و از روی عرصه مربوطه مکان دفن فرد را به راحتی پیدا کرد. (البته نسخه برداری از سنگ نوشته‌ها و عکاسی از آرامگاه شمالی ظهیرالدوله با وجود رنگ‌باز آن مکان مشکلات خاص خود را داشت و در نهایت امکان عرصه‌بندی میسر نشد). اما این کارها با همه دشواری‌هایش بایسته بود و باید به سینه فرهنگ مکتوب ما پرده می‌شد. ممکن بود فردا همین اندازه هم این سنگ‌ها قابل شناسایی و خواندنی نباشد و شاید در فردای دورتر اثری از آن‌ها نماند. آیندگان ما باید از این گنجینه، اطلاعات دقیق‌تری داشته باشند. چنین مکانی که از نظر فرهنگی و تاریخی واجد اهمیت شایان است به دلیل آنکه متولی مسنول و مشخصی ندارد و در میانه کشمکش بر سر تولیت آن افتاده از رسیدگی‌ها و نگهداری‌های لازم محروم مانده است و شبیه متروکه‌ای درآمده که سازمانی هم هیچ جامعه‌ای و هیچ ملّتی با میراث فرهنگی و تاریخی خود چنین کنند.

در کتاب حاضر قسمت‌هایی که مربوط به علی خان ظهیرالدوله است، بیشتر برگرفته از نوشته‌های مرحوم ایرج افشار است که زحمت این کار را در چند دهه پیش کشیده بودند اما زیست‌واره‌ها از منابع مختلف تهیه گردید. در نتیجه کتاب کاملی از کلیه اطلاعات لازم در مورد آرامگاه ظهیرالدوله قبلی، فعلی، اسامی و محل دقیق

دفن تمامی مدفونان و زیست‌واره افراد شاخص به همراه عکس هر شخص و عکس سنگ قبر تهیه شد.

همچنین در زیست‌واره افراد، تاریخ تولد و وفات بر اساس سنگ نوشته ملاک عمل قرار گرفته است. این اثر، هم خاطره است، هم گوشه‌ای از تاریخ و جغرافیای شمیران و هم تاریخ اجتماعی پاره‌ای از خاک پرگوهر ایران عزیزمان به نام شمیران. کتاب «ظهرالدوله در واقع برگ‌ای از تاریخ شمیران است.

از سوی دیگر، ظهرالدوله خودش به مثابه گورستان، موضوعیت دارد زیرا:

۱- یادآوری می‌کند که امام علی (ع) می‌فرماید:

نَفْسُ الْمَرْءِ حُصَّةٌ إِلَى أَجَلِهِ. در نفس کشیدن انسان گامی به سوی مرگ است.

(نهج البلاغه، حکمت ۷۴).

۲- به گفته پروین ادب، این خانه نشان می‌دهند که حدیث نیک و بد ما نوشته خواهد شد و زمانه راسند و دفتری و دبیری است.

۳- خفتگان این گورستان غالباً از شخصیت‌های عرفانی، ادبی، هنری، سیاسی و... هستند که جزو سازندگان فرهنگ و تمدن این سرزمین و بوم‌اند.

۴- تکریم و تجلیل از این شخصیت‌هاست.

۵- در همه جهان این مکان‌ها اهمیت تاریخی و فرهنگی زیادی دارند و از اجزای هویتی و تمدنی شناخته می‌شوند چنانکه سالانه میلیون‌ها توریست از گورستان «پرلاشز» پاریس بازدید می‌کنند که بسیاری از شخصیت‌های مشهور فرانسوی و غیرفرانسوی در آن دفن شده‌اند.

در تهران حتی با وجود عام بودن بهشت زهرا هم ناگزیر شدند قطعه‌هایی به عنوان «قطعه هنرمندان و نام‌آوران» در آن اختصاص دهند.